

Eyüp eski kent dokusu Zal Mahmut Paşa Camii ve çevresi tarihi gelişimi-koruma önerisi.. TOY, Ali. Yüksek Lisans. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1992. 125 s.

Danışman: Y.Doç.Dr.. Yazıcıoğlu Lütfi. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

NOTES

- ¹ This article is based on portions of my unpublished Ph. D. dissertation (Princeton, 1971). An earlier draft was presented at the 1971 Annual Meeting of the American Oriental Society.
- ² **Târih-i Naimâ**, 3rd ed. (İstanbul: 1280), Vol. VI, pp. 213-4; Mustafa Nuri Paşa, **Netâic ül-Vukuât**, 2nd ed. (İstanbul: 1327), Vol. I, p. 67; Ahmed Râsım, **Osmanlı Tarihi** (İstanbul: 1333-5), Vol. II, p. 195; Joseph von Hammer-Purgstall, **Histoire de l'Empire Ottoman**, trans. J.—J. Hellert (Paris: 1835-43), Vol. X, pp. 399-400; Nicola Jorga, **Geschichte des Osmanischen Reiches** (Götha: 1911), Vol. IV, pp. 74-6.
- ³ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** (Ankara: 1941), (Vol. III/1, pp. 313-4; «Köprülüler» (T. Gök-bilgin), **IA**.
- ⁴ **Naimâ**, VI: 186-212.
- ⁵ **Naimâ**, VI: 238.
- ⁶ Karaçelebizâde Abdülâziz, **Ravzat ül-Ebrâr Zeyli**, Süleymaniye Library Esad Efendi MSS 2163, fol 104/b; **Târih-i Vecihi**, Köprülü Library MS II. K. 225, fol. 69/a-b; Abdurrahman Abdi Paşa, **Vakâinâme**, Türk Tarih Kurumu MS, pp. 100-1; Mehmed Halife, **Târih-i Gilmânî**, ed. Ahmed Refik (Altınay), supplement to **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, 1924, new series, 1-6, p. 44.
- ⁷ Silahtar Fındıklılı Mehmed Âğa, **Zey-i Fezleke** (İstanbul: 1928), Vol. I, p. 57.
- ⁸ 1. Köprülü Mehmed Paşa, grand vezir in 1656-61; 2. Köprülü's elder son Fazıl Ahmed Paşa, 1661-76; 3. Köprülü's protégé and son-in-law Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1676-83; 4. Köprülü's slave, protégé, and son-in-law Siyavuş Paşa, 1687-88; 5. Köprülü's younger son Fazıl Mustafa Paşa, 1689-91; 6. Amcazâde Hüseyin Paşa. The list continues into the eighteenth century. «Family» here is taken to mean «household» rather than the natural family—as it should be in the Ottoman socio-political context.
- ⁹ Lewis V. Thomas, **A Study of Naimâ**, unpublished Ph. D. dissertations, Brussels, 1947, edited by Norman Itzkowitz for publication in 1972.
- ¹⁰ **Naimâ**, VI: 235-8.
- ¹¹ **Kanunnâme-i Âli-i Osman**, ed. Mehmed Arif, supplement to **Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, 1330, p. 10. For a discussion of the office of the grand vezir in the Ottoman Empire see H.A.R. Gibb and Harold Bowen, **Islamic Society and the West** (Oxford: 1950), Vol. I/1, pp. 107-15.
- ¹² See Bernard Lewis, «Ottoman Observers of Ottoman Decline», **Islamic Studies**, I, 1 (March, 1962), pp. 71-87. Also see A.S. Tveritinova, «Social ideas in Turkish Didactic Politico-Economic Treatises of the XVI-XVII Centuries», **XXV. International Congress of Orientalists, Paper Presented by the USSR Delegation** (Moscow, 1960), an analysis from the Marxist viewpoint.
- ¹³ Ahmed I (r. 1603-18) and Osman II (r. 1618-22) were fourteen when they ascended the throne, Murad IV (r. 1623-40) was not quite twelve, Mehmed IV (r. 1648-88) was only seven.
- ¹⁴ **Koçi Bey Risâlesi**, ed. Ali Kemal Aksüt (İstanbul: 1939).
- ¹⁵ **Risâle**, section XV.
- ¹⁶ **Risâle**, sections II, V, and XVI.
- ¹⁷ **Risâle**, section XII.
- ¹⁸ **Dustûr el-amel li-islâh el-halel** (İstanbul: 1863).
- ¹⁹ Kâtip Çelebi, **Fezleke** (İstanbul: 1286), Vol. II, pp. 384-5.
- ²⁰ *ibid.*
- ²¹ **Naimâ**, V: 213-23. Also see Topkapı Palace Archives, E 5948, an exchange between the *valide sultan* and the grand vezir, wrongly attributed to Kösem Sultan; internal evidence indicates Turhan Sultan and Gürcü Mehmed Paşa as the correspondents and dates the document to the spring of 1652.
- ²² **Naimâ**, V: 221-2.
- ²³ «*Diwân-i Humâyûn*» (Bernard Lewis), **Encyclopedia of Islam**, 2nd ed.
- ²⁴ Silahtar, I: 53.
- ²⁵ Nicholas Rälamb, **A Relation of a Journey to Constantinople** in A. and C. Churchill, eds., **A Collection of Voyages and Travels** (London: 1732), Vol. V, p. 699.

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
DERGİSİ

Hümaniter Bilimler — Humanities

Vol. 1 - 1973

ZÂL MAHMUD PAŞA KÜLLİYESİ

Aptullah Kuran

Eyüp'te, Defterdar Caddesi ile Zâl Paşa Caddesi arasında bulunan Zâl Mahmud Paşa Külliyesi camii, çifte medrese, türbe ve çeşmeden oluşur. Bir yamaçta kurulduğundan iki kademe düzenlenen binalardan camii ile caminin önündeki U biçimindeki medrese üst seviyede (Çizim 1)'i, L biçimindeki ikinci medrese ve türbe alt seviyede bulunur (Çizim 2). Tek kollu bir merdivenle bağlanan üst ve alt avlulardan üst seviyedeki şadırvan avlusunun kapısı Zâl Paşa Caddesine, alt avlunun kapısı Defterdar Caddesine açılır. Çeşme, alt avlu kapısının sağına konulmuştur. Doğu ve batı sınırları iki caddeyle tayin edilen külliye'nin kuzey tarafında medreseler vardır. Camii ile türbenin arkasına rastlayan güney tarafı ise sonradan buraya inşa edilen diğer bir bina topluluğu ile sınırlanmıştır. Mekteb, türbe ve sebilden oluşan ikinci külliye III. Selim'in kız kardeşi Şah Sultan (öl. 1802 / 1217 H.) tarafından 1800 (1215 H.) tarihinde yaptırılmıştır.

Cami

Zâl Mahmud Paşa Camii büyük kubbesinin üç tarafı mahfiller ile çevrili, dikkörtgen biçiminde bir kitleye sahip, son cemaat yeri beş gözlü, tek minareli, fevkanî bir yapıdır. 12.40 m. çapındaki ve merkezde döşemeden 21.80 m. yükselen büyük kubbe (Çizim 3) kible tarafında beden duvarına, kuzeyde iki filayağına binen büyük kemerlere oturtulmuş, kubbe'ye geçiş pandantiflerle yapılmış (Resim 1) ve her köşede ikişer olmak üzere sekiz kemerli payanda ile desteklenmiştir (Resim 2). Orta hacmin doğu, batı ve kuzeyini dolanan mahfiller (Resim 3) üç tarafta da beş kemerli yapılmış ve dörder kolona bindirilmiştir. On iki adet kolonun hepsi baklava başlıklı olup filayaklarının yanlarında bulunan dördünün gövdesi taş, diğer altısının gövdesi ise beyaz mermerdir.

U biçimindeki mahfillere kible kapısının sağında ve solunda bulunan merdivenlerle çıkılır. Mahfillerin büyük kemerlerin altına rastlayan bölümleri yüksek (9.30 m.) tutulmuş ve bu bölümlerin üstleri beşik tonozla örtülmüştür (Çizim 4). Ayakların arkasında kalan köşelerin yüksekliği daha azdır ve bu kare planlı hacimlerin üstleri kubbeli yapılmıştır. Köşeler cepheden daha alçak kaldığından alt seviyede dikkörtgen biçimde olan bina üst seviyede kubbenin etrafını saran üç kollu bir kitle haline gelir.

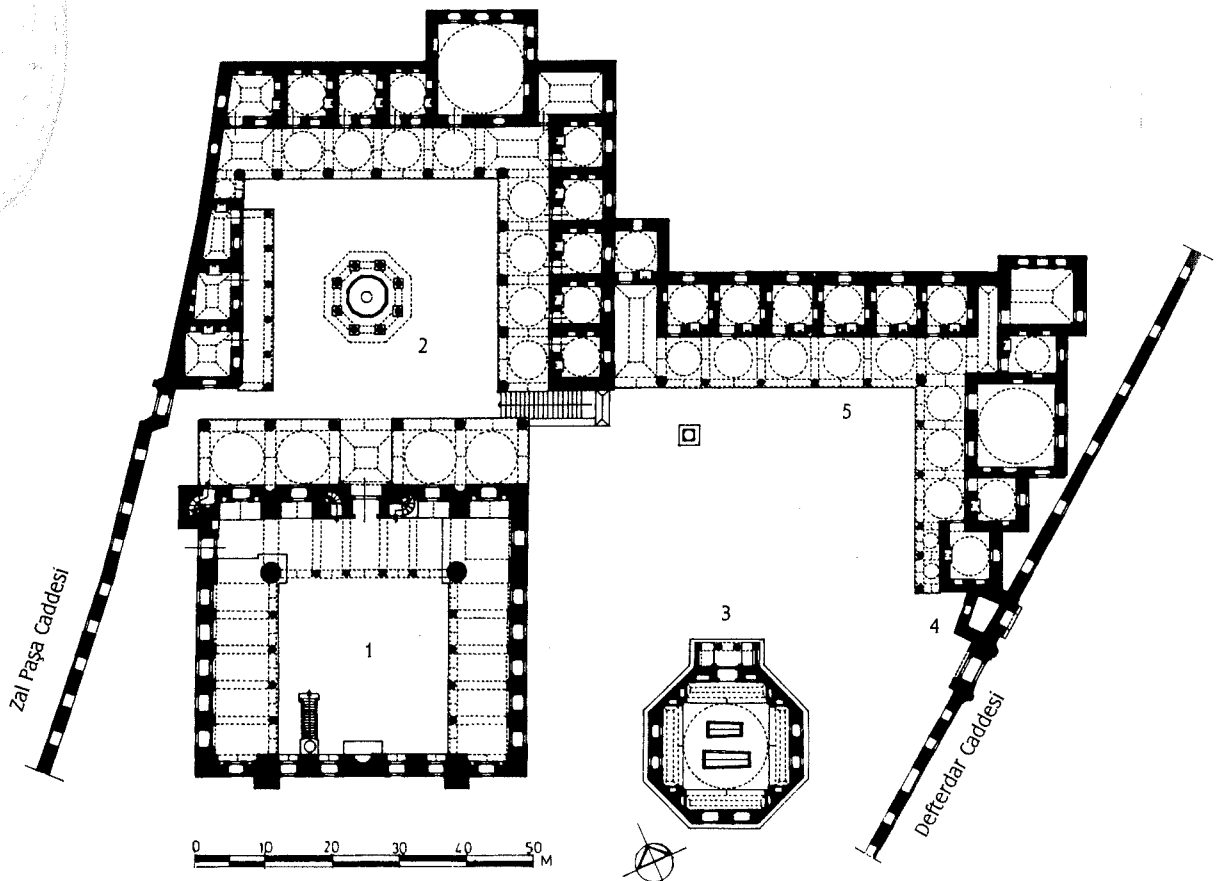
Zâl Mahmud Paşa Camii'nin revakı beş gözlüdür. Hepsinin başlıkları stalaktitli olan revak kolonlarından uçakiler taş, ortadaki dört tanesi beyaz mermerdir. Revak gözlelerinden dördü kubbelidir. Kible kapısı önündeki orta göz farklı yapılmış ve aynalı çapraz tonozla örtülmüştür. Minaresi onaltıncı yüzyıla ait olmayıp 1894 depreminde yıkılan orijinal minarenin yerine bu tarihten sonra yapılmıştır.

ZAL MAHMUD PAŞA KÜLLİYESİ

Bu pitoresk külliye I. Süleyman'ın (Kanuni) (hd 1520-1566) vezirlerinden Zal Mahmud Paşa ile karısı, II. Selim'in (hd 1566-1574) kızı Şah Sultan tarafından yaptırılan ve bir cami, bir medrese (iki ayrı kotta ve iki dershanesi olduğu için iki medrese olarak tanımlanan bu medrese, medreselerle ilgili kayıtlarda tek medrese olarak zikredilmiştir), kuruçuların türbesi ve bir çeşmeden oluşur. Medreselerden cami kotunda olanı caminin şadırvan avlusunu oluşturur. Giriş Zal Paşa Caddesi'ndendir. Ona bir merdivenle bağlanan ikinci medrese daha düşük bir kotta, türbe çevresinde bir avlu oluşturur. Bu avlunun Defterdar Caddesi'ne çıkan kapısında da çeşme vardır.

Cami, medrese ve türbeler üzerinde kitabe olmadığı ve Zal Mahmud Paşa ile karısının ölüm tarihi üzerine de kaynaklarda değişik tarihler verildiği için, yapının kesin inşa tarihi belli değildir. (Hadika, 1577 tarihini vermektedir). Cami ve türbe Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye'de kayıtlıdır. Fakat medrese sadece Tuhfetü'l-Mimarın'da gösterilmiştir. Bu külliyenin tarihlendirilmesi için en önemli kayıt, Zal Mahmud Paşa Medresesi'ne Kethüda Mustafa Efendi adlı bir müderrisin 987/1579'da 50 kuruş yevmiye ile atanmış olduğuna ilişkin kayıttır. Bu da caminin bu tarihlerde ya da biraz önce bitmiş olduğunu gösterir. II. Selim'nin kızı olan Şah Sultan ise önce Çakırcıbaşı Hasan Paşa ile, daha sonra da Zal Mahmud Paşa ile evlendirilmiş ve kocasıyla birlikte, Sicill-i Osmanî yazarına göre 1580'de ölmüştür. Birlikte yaptırdıkları bu külliye için Şah Sultan kendisine ait 12 köyün gelirlerini bu camiye tahsis etmiştir. Çok harap olan çeşme kitabesinde vaktiyle 958/1551

122. Zal Mahmud Paşa Külliyesi, vaziyet planı.
 1. Zal Mahmud Paşa Camisi.
 2. Şadırvan Avlusu.
 3. Zal Mahmud Paşa ve Şah Sultan Türbesi.
 4. Çeşme.
 5. Aşağı Medrese Avlusu.

DN:88226

E Y Ü P S U L T A N S E M P O Z Y U M U V , Tebliğler, İstanbul-2002

S.12-21.

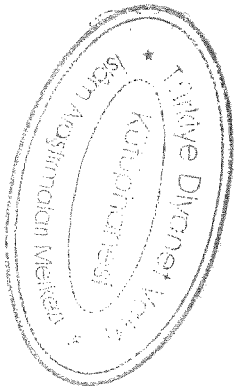
EYÜP'DE ZAL MAHMUD PAŞA CAMİJİ

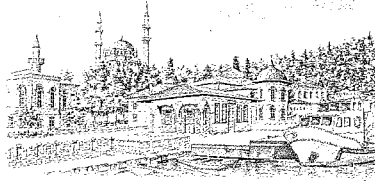

Prof. Dr. Semavi EYİCE

1923'de İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Saint Louis ve Saint Joseph Fransız okullarında, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Almanya'da arkeoloji ve sanat tarihi okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. "İstanbul Minareleri" tezi ile lisansını tamamladı. Sanat Tarihi Enstitüsü'ndeki asistanlığı 1952'ye kadar sürdü. Yurtiçinde yapılan bazı kazılara katıldı. "Side'nin Bizans Dönemine Ait Yapıları" konulu tezi ile doktorasını verdi. Doçentliğini "İstanbul'da Son Devir Bizans Mimarlığı" tezi ile verdi. 1963 yılında Edebiyat Fakültesi'nde Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. "İlk Osmanlı Devri'nin Dini İhtimai Bir Müessesesi Zaviyeler" tezi ile profesör oldu. Yurtiçi ve dışında mesleki birçok araştırmalar yaptı. Ulusal ve uluslararası birçok bilimsel toplantıda tebliğ sundu. Türkçe ve yabancı dillerde olmak üzere 1000'i aşkın kitapta, makale, ansiklopedi maddesi ve araştırması basıldı. Anıtlar Yüksek Kurul Üyeliği yaptı. Bazı enstitülere olan üyeliği ise halen devam etmektedir. Fransa Légion d'Honneur nişanına sahiptir. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü başkanlığı ve öğretim üyeliğinden 1990'da emekli oldu. Evli olan Eyice 2 kız çocuğu babasıdır. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.

BİR ORAN ARAŞTIRMASI EYÜP ZAL MAHMUT PAŞA CAMİİ

Şükrü Sönmezer

1970 yılında İstanbul'da doğdu. 1989 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Akeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nden "Sultan Orhan Külliyesi Camii" başlıklı bitirme tezini hazırlayarak mezun oldu. 1993 yılında, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Programı'nda başladığı yüksek lisans öğrenimini "17. Yüzyıl İstanbul Mescitleri" adlı teziyle 1996 yılında tamamladı. Aynı yıl yine Mimarlık Tarihi Programı'nda doktora öğrenimine başladı. 1998 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı yıl Assos Antik Kenti Kazısı'na katıldı. Halen doktora öğrenimini sürdürmektedir. Yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır.